

Рефик Хоџић

ЗАЧЕЦИ ХОРСКОГ МУЗИЦИРАЊА НА ПОДРУЧЈУ БОСАНСКЕ КРАЈИНЕ (1878–1941)

ABSTRACT

The first forms of pro-European chorus performance throughout the area of Bosanska krajina, which is situated in the north-west of Bosnia and Herzegovina, could be followed according to the Austro-Hungarian arrival to this territory. Intense inclination to a national identity among domestic population resulted in founding cultural-educational and singing companies. It is obvious that these singing companies and chorus performances gathered more and more members that were then able to spread the ideas of the Enlightenment, as much as other religious, cultural and social ideas. According to the fact that there was a huge lack in educated musicians among domestic population, not mentioning the trained instrumentalist, chorus performance was the most convenient and economically adequate.

Key words: Chorus performance, Bosanska krajina (Bosnian border), Singing company, Music performances.

УВОД

Чињеница је да се у Босни и Херцеговини година 1878, кад пада под аустроугарску управу, узима као прекретница не само у новом политичком озрачју, већ и културном, односно музичком животу. Излазећи из једног засталога феудалног уређења, Босна и Херцеговина се први пут сусреће с токовима европског начина организације јавног музичко-културног живота на широј основи. Иако су то били тек скромни почеци музичких приредаба из садржаја европске умјетничке музичке баштине, њихов значај је у томе што се по први пут успоставља директна веза с европским музичким збивањима.

Хорско музичирање, као најраспрострањенији додир широких народних маса с музиком, имало је покретачку и доминантну улогу у развоју музичког аматеризма, али и музичког живота овог региона. Можда би се овдје могла потврдити теза да тамо гдје нема довољно умјетничке музике, цвјета

музички аматеризам. Стална настојања да и они који нису музички образовани, а жељни да осјете љепоту и духовност музике, доприносила су експанзији музичке културе.

Зачетке хорског музицирања у Босанској крајини (бањалучкој и бихаћкој регији, с осталим гравитирајућим градовима и мјестима) можемо пратити кроз дјелатност националних пјевачких друштава, и то све до почетка Другог свјетског рата (1941). Из њега се масовна хорска револуционарна и домољубна пјесма преноси у мирнодопске услове социјалистичке Југославије. Тада се на новим идеолошким основама братства и јединства формирају бројна културно-умјетничка друштва, у оквиру којих дјелују врло квалитетни хорски ансамбли.

ХОРСКО МУЗИЦИРАЊЕ У ПЕРИОДУ АУСТРОУГАРСКЕ

Почетна удруживања домаћег становништва за вријеме аустроугарске управе била су политички смишљена. Наиме, под плаштом културно-просвјетних, односно пјевачко-тамбурашких, новонастала друштва Срба, Хрвата и Муслимана имала су шире циљеве – од опћег образовања и писмености, стварања властите интелигенције, до буђења и јачања националне свијести. Иначе, прве пјевачке дружине у БиХ појавиле су се код српског православног становништва, а звале су се *одбори за приређивање светосавских забава*. Под великим притисцима и захтјевима за отварање националних пјевачких друштава и читаоница из свих крајева сјеверозападне Босне, Земаљска влада временом попушта па тако крајем 19. и почетком 20. стољећа скоро сва већа мјеста добијају дозволу за њихову дјелатност. Нису сва друштва имала квалитетне пјевачке хорове, а што је првенствено зависило од музичке стручности хороваође.

У периоду Аустроугарске, у Босанској крајини најзначајнија су била бањалучка пјевачка друштва – српско *Јединство* (1894), хрватско *Нада* (1898), приједорско Српско друштво *Вила* (1892), бихаћко Хрватско пјевачко-тамбурашко друштво *Крајишник* (1899) и још неколико. У овом периоду муслиманско становништво се задовољавало читаоницама или тзв. *kiraethanama*. Изузетак представља Муслиманско занатлијско удружење *Фадилет* (1908), које је имало властити мјешовити оркестар, а касније и мушки хор.

Српско православно црквено-пјевачко друштво *Јединство* основано је 1894, да би тек 1905. добило национални префикс „српско“. У име освештења заставе преименованог друштва у Српско пјевачко друштво *Јединство*, управа, али и српски народ, прави величанствену прославу у Бањој Луци. Из писања бањалучког листа *Наш живот* издвајамо сљедеће: „Од 28. до 30. јуна (11–13. јула по новом календару) извршено је освештење заставе српског пјевачког друштва *Јединство*. Прослава је трајала три дана, уз судјеловање народа и изасланика многих друштава из Босне и Херцеговине и Србије. На

прослави је учествовало и Академско пјевачко друштво *Балкан* из Загреба. Поред Стевана Мокрањца, хоровађе првог београдског пјевачког друштва, на прославу је стигао и Алекса Шантић, хоровађа Српског пјевачког друштва *Гусле* из Мостара. На прослави је учествовало седам друштава, и то: *Шабачко*, *Савезно београдско*, *Бранко* из Ниша, *Обилић* – академско пјевачко друштво из Београда, *Балкан*, српско академско друштво из Загреба, *Вила*, пјевачко друштво из Приједора, *Побратимство* из Санског Моста и *Јединство* из Бања Луке.“ Навечер другог дана прославе, у двористи хотелу „Балкан“ одржан је свечани концерт уз учешће свих друштава.¹ Хор *Јединства* у почетку је био мушки, а касније мјешовити, с хоровађом Ксенофоном Зитом, учитељем. При друштву је дјеловао и тамбурашки оркестар, те дилетантска драмска секција. Хор је редовито учествовао на светосавским прославама, али и редовним годишњим концертима и забавама. Из писања тадашње штампе сазнајемо и да је Српско пјевачко друштво октобра 1907. у хотелу „Босна“ приредило забаву с програмом. На програму су биле пјесме из Босне, затим пјесме с Охрида од Стевана Мокрањца. За клавиром је била С. Миловановићева. Уз то је изведена и једночинка с пјевањем *Шљиве за брашно* од Симе Милутиновића Сарајлије.²

Хрватско пјевачко друштво *Нада* основано је 1898, а први зборовођа био је фра Аугустин Ченгић, који је уједно обнашао дужност првог предсједника друштва. И *Нада* је, као и српско *Јединство*, у почетку имала само мушки збор, да би се након три године он почео попуњавати женским гласовима.

Нада је редовито одржавала врло успјешне забаве, али и често гостовала код сусједних хрватских друштава. Најзначајнији догађај за ово друштво био је када је Бања Луку стигао Франтишек-Фрањо Мађејовски, један од најобразованијих музичара тога доба, поријеклом Чех. Као одличан свршеник прашког конзерваторија, преузео је у *Нади* мјесто зборовође, на коме остаје од 1900. до 1905. За вријеме свог боравка у Бањој Луци компоновао је мису у част св. Јосипа (*A-dur*, за мјешовити збор и оргуље), више градуала и оферторија, 15 прелудија за оргуље, надгробницу за мјешовити збор и друго. Прије тога дјеловао је као професионални оргуљаш у аустријској капели послаништва у Цариграду.³

Хрватско пјевачко друштво *Нада* одржало је богат и разноврстан програм за вријеме одржавања силвестарске забаве 31. децембра 1905. у Бањој Луци: В. Шубир – *Химна Томислава* (мушки збор), В. Г. Број – *Из мог дневника* (тамбурашки квинтет), Х. Сатнер – *По зими из школе* (мјешовити збор), А. Шеноа – *Фратарска опорука* (декламација), К. Бендл – *Прољетна пјесма* (за

---

¹ *Наш живот*, Бања Лука, 1. август 1905, бр. 7 и 8.

² *Отаџбина*, 19. 10. 1907, бр. 19.

³ Драган Шајновић: „Музички живот у Бања Луци од аустроугарске окупације до другог свјетског рата (1878–1941)“, *Глас*, Бања Лука, 1983, стр. 21.

два брака), *Цвијеће брала* (мјешовити збор), И. Пл. Зајц – *Хрватицам* (тамбурашки збор), др Анте Бенешић – *Соба бр. 13* (лакрдлија у једном чину).⁴

Послије одласка зборовође и композитора Фрање Мађејовског у Сарајево, а понешто и због несређених односа у руководству друштва, настаје за тишје. Пред сам Први свјетски рат на мјесто зборовође постављен је Јосип Соукал, наставник из бањалучке реалке. Међутим, Фрањо Мађејовски поново на кратко долази у Бања Луку 1918. Музички живот у граду, упркос ратних страдања, значајно оживљава, а он једно вријеме држи и виолинску школу.⁵

Српско пјевачко друштво *Вила* из Приједора једно је од најстаријих друштва у Босанској крајини. Иако је почело дјеловати раније, озваничено је 1892, на челу са Симом Митриновићем, трговцем из Приједора. Друштво је имало и своју химну, за коју је текст написао Алекса Шантић, а музику композитор из Београда Јосиф Маринковић.⁶ *Вила* развија сарадњу и контакте с мостарским *Гуслама*, сарајевском *Слогом*, бањалучким *Јединством* те београдским пјевачким друштвом *Станковић*. Од њих друштво добија многе хорске композиције, литургије и друго. Интересантно је да је репертоар за јавне наступе управа друштва, према тадашњим прописима, носила котарској области на одобрење. Слободно се може рећи да се тако Приједор први пут у својој историји преко пјевачког друштва *Вила* укључио у културне токове развијенијих центара у Босни и Херцеговини. Унаточ свему, највећи проблем у раду друштва био је добар хоровађа. Ту улогу углавном су вршили српски учитељи. Они су се обраћали тада најпознатијем хорском композитору Стевану Мокрањцу, који им је слао разрађене композиције за хор.

Популарност *Виле* све више расте. Устаљују се и диригенти. Хор од 1904. врло успјешно води професионални учитељ Ристо Мисита. Коначно, августа 1908, на мјесто хоровађе долази Перо Радетић који ће и најдуже остати за диригентским пултом.⁷ Репертоар мјешовитог хора знатно је квалитетнији и опсежнији, па ћемо набројати само дио: Мокрањчеве *руковети*, *Пјесме из Босне* од др Ј. Пачуа, *Побратимство* од Штунца, *Херувик* Бертнанског, *Ускликнимо* К. Станковића, *В слатких сањах* Хајдриха (за мушки хор), *Осана*, руска народна пјесма, *Два шехида* А. Петровића на текст Османа Ђикића, *Морнару, што ћутиш* Даворина Јенка, српске народне мелодије из Босне и Херцеговине на текст Алексе Шантића и многе друге. Напоменимо да је *Вила* гостовала у Босни и Херцеговини, али и ван ње, у Београду, Загребу, те другим мјестима.

Рад бихаћког Хрватског тамбурашко-пјевачког друштва *Крајишник* и Српског пјевачког друштва *Југовићи* нешто је скромнији у односу на претходне.

⁴ *Пјевачки вјесник*, Бања Лука, 15. 1. 1906.

⁵ Aleksandar-Asa Ravlić: „Godine ispunjene Nadom” (1898–1998), AARiS, Kastav, Rijeka, 1999.

⁶ *Стотину година хорског пјевања*, Приједор 1985. (редакцијски рад)

⁷ Arhiv Pjevačkog društva Vila, Prijedor, Zapisnik I, str. 36.

Хрватско тамбурашко-пјевачко друштво *Крајишник*, основано 1899, прво је музичко друштво у Бихаћу.⁸ При њему је у почетку дјеловао централни тамбурашки оркестар у коме су свирали најбољи музичари аматери из хрватских насеља. Број чланова се мијењао, а на репертоару су имали једноставније народне композиције из Хрватске, те хрватских композитора И. Зајца, Вилхара и других. У друштву је било и неколико чланова с лименим дучачким инструментима, из чега је касније настала и лимена глазба.⁹

Од 1906. у друштву се формира и мјешовити хор, који је у почетку водио Јосип Сондил (тајник *Напреткове* подружнице), а касније, од 1907, извјесни Арнолд Власак. Сва дјелатност хрватског тамбурашког и пјевачког друштва *Крајишник* касније ће се прожимати с активностима подружнице хрватског друштва *Напредак*.

Послије низа преписки с аустријском владом, захтјеву за оснивање пјевачког друштва *Југовићи* у Бихаћу коначно је удовољено 1906. По писању *Босанског гласника* из 1914, предсједник Српског пјевачког друштва *Југовићи* био је Саво Миладиновић, а предсједник подружнице *Просвјете* Ристо Савић.¹⁰ Из архивских докумената сазнајемо да су српски учитељи (било их је неколико и из Војводине), држали наставу црквеног пјевања у школама, а такођер су у недостатку стручних хоровађа водили и пјевачка друштва, као што је и ово. На репертоару *Југовића* биле су црквене пјесме, као и композиције Стевана Мокрањца, Алексе Шантића, Стевана Христића, неке руске композиције итд. Мушки и мјешовити хор овог пјевачког друштва обавезно је учествовао на светосавским забавама. Обавезно се пјевала *Химна Светом Сави*, затим су биле декламације, те на крају понеки шаљиви комад. Поред светосавских приредаба, у дому *Југовића* дуги низ година су и чланови *Просвјете* организовали књижевна сијела и игранке за своје чланство, али и за остало грађанство.

По узору на наведена пјевачка друштва дјелују и српска пјевачка друштва *Побратимство* (1900) из Санског Моста, *Крајишник* (1899) из Босанског Новог и *Милутиновић* (1898) из Босанске Крупе. С обзиром на то да је у наведеним мјестима радила и вјерска православна школа, њихови учитељи су били изузетно активни и у мјесним пјевачким друштвима као хоровађе.

ХОРСКО МУЗИЦИРАЊЕ ИЗМЕЂУ ДВА СВЈЕТСКА РАТА

Улога српског пјевачког друштва *Јединство* у музичком животу Бања Луке у раздобљу између два свјетска рата и те како је значајна. Уз хрватско пјевач-

---

⁸ Види: Đorđe Pejanović: „Kulturno-prosvjetna, humana i socijalna društva u BiH za vrijeme austrijske vladavine“, štamparija Bosanska pošta, Sarajevo, 1930, str. 93.

⁹ Архива Хрватског друштва *Напредак* у Бихаћу.

¹⁰ „Bosanski glasnik“ (Bosnische bote) 1914. Državni Arhiv Bosne i Hercegovine, Inv. Br. 342, sign. Br. P-15/1914.

ко друштво *Нада* и Југословенско-муслиманско пјевачко друштво *Слога*, те касније новооснована радничка културно-умјетничка друштва, *Јединство* наставља традицију његовања и популарисања црквене и свјетовне хорске музике. Зато су, између осталог, били заслужни његове хоровађе др Владислав Костић, правник (1919–1924), Душан Умићевић, правник, Већеслав Нигл-Чех, војни капелник, Перо Милошевић, учитељ, Максимилијан Микшић-Чех (у Бања Луку дошао 1920. као војни музичар), Марко Чанковић, чиновник у банској управи Врбаске бановине, а од 1931. до почетка Другог свјетског рата професор музике Владо Милошевић.¹¹

Већ 1923, под руководством Костића и Умићевића, у сали жељезничке станице (данас Умјетничка галерија), одржан је први званични концерт *Јединства*. На програму су углавном биле композиције Стевана Мокрањца. Хор *Јединства* је одржао и свој други, веома успио цјеловечерњи концерт 1928. у сали хотела „Босна“. Уз диригентско водство Максимилијана Микшића тада је изведен програм у коме су се нарочито истакли фрагменти из *Литургије П. И. Чајковског* и *Јесен Стевана Христића*.¹²

У Бањој Луци као центру новоосноване Врбаске бановине од тридесетих излази и званични службени лист *Врбаске новине* и мјесечник за културу *Књижевна Крајина*. Они прате сва догађања, па је и у њима Српско пјевачко друштво *Јединство* добијало врло повољне критике.

У посљедњој деценији рада до 1941, *Јединство* улази у своју, можемо слободно рећи, најзрелију фазу дјеловања. Томе највише доприноси долазак професора и композитора Владе Милошевића на чело хора. Хор је под његовим руководством изводио веома богат и разноврстан репертоар, у коме су била заступљена дјела југословенских и осталих славенских композитора. Милошевићев темељит и студиозан рад, поред редовног обављања дужности професора у Учитељској школи, показао се и на прослави 40-годишњице постојања и рада друштва. Јубиларни концерт одржан је 3. децембра 1933. у дворани хотела „Палас“, а поред хоровађе Милошевића, као гост, учествовао је композитор Марко Тајчевић, који је своје композиције лично дириговао. *Врбаске новине* су извјестиле сљедећи програм концерта:

1. М. Тајчевић:
  - а) *Једин свјат*
  - б) *Причасно*
2. А. Архангелски: *Гласом мојим ко господу возвах*
3. Ј. Славенски:
  - а) *Дедо и мечките*
  - б) *Град градиле*

¹¹ Ђорђе Микић: „Српско пјевачко друштво – *Јединство* у Бањој Луци 1893–1941. (1992)“, Бањалука, 1992, стр. 85, 86.

¹² Исто, стр. 85.

4. Крстић: *Нимфа*, тенор соло уз пратњу клавира, госп. Суљо Плићанић
5. Жганер:
  - а) *Пиј мила*
  - б) *Ни ми воља* (мушки октет)
6. С. Бинички: *Двоје драгих* (мушки збор)
7. М. Тајчевић: *Комитске песме* (мушки збор)
8. С. Мокрањац: *У руковет* (мјешовити збор).¹³

Двије године послије, службене *Врбаске новине* најављују духовни концерт *Јединства*, а који ће се одржати 2. марта 1935. у позоришту. У најављеном програму се наводи да ће бити изведена дјела Стевана Мокрањца, Владе Милошевића, Марка Тајчевића и других, док ће мушким и мјешовитим хором управљати Владо Милошевић, професор.¹⁴

Као и остала друштва у Бањој Луци, и *Нада* је у периоду од 1914. до 1918. имала пасиван период јер је већина чланова мушког и мјешовитог збора морала отићи на фронт. У периоду од 1919. до 1935. у *Нади* се промијенио већи број хороваца: Матеј Јанкач, судски тајник, Драгутин Бајер, банковни службеник, Виктор Прохаска, директор банке, Вићеслав Нигл, војни капелник, Павао Штефанац и Марко Чанковић, чиновници банске управе. Први велики *Надин* концерт најавио је хрватски лист *Нови живот*.¹⁵ Уз коментар да за њега влада велико интересовање, најављен је и бирани умјетнички програм:

I дио

- 1) G. Rossini: *Vilim Tell*, увертира, оркестар
- 2) Иван пл. Заји: *На врелу Босне*, мушки збор са баритоном соло
- 3) H. W. Ernst: *Elegie*, виолина соло уз пратњу гласовира
- 4) З. Шпољар: *Хрватске народне попијевке*
  - а) *Мамице су штрукле пекли*
  - б) *Лепе су ти моливарке*
  - в) *Чешљај ме мајкице*, пјева мјешовити збор

Навешћемо и то да је у другом дијелу оркестар извео Леонкавалов (Leoncavallo) *Intermezzo* из опере *Pagliacci*, те кантату за мјешовити збор са сопраном, баритоном и соло басом, уз пратњу оркестра. Из програма видимо да је понуђен изузетно богат умјетнички садржај.

Од 1935. *Нада* је поново у самом врху хорске музике. Од тада па до почетка Другог свјетског рата мјесто хороваће преузимају тројица професионалних музичара: Драган Шајновић, Јарослав Плечити и Јосип Каплан.

У прољеће 1937. *Нада* наступа на Другом фестивалу хрватског пјевачког савеза у Загребу, а под вођством новог диригента Јарослава Плечитија.

---

¹³ *Врбаске новине*, од 6. децембра 1933, бр. 276, стр. 3.

¹⁴ *Врбаске новине*, од 26. фебруара 1935, бр. 671, стр. 3.

¹⁵ *Novi život*, Rijeka, od 31. I 1920, br. 2, str. 3.

У конкуренцији од 52 пјевачка друштва бањалучка *Нада* је освојила другу награду с пјесмама *Босанчица* од Таулика и *Из старе Босне* Ј. Плечитија.¹⁶

У периоду Краљевине Југославије у Бањој Луци се наведеним српским и хрватским пјевачким друштвима придружују и пробуђена муслиманска пјевачка друштва, која схватају значај и улогу музике у друштвености и ширењу националне свијести. То су Прво југословенско-муслиманско пјевачко друштво *Слога* (1922) и Први женски хор при просвјетном друштву *Гајрет* (1931).

Слога је имала мушки хор све до 1938. Хоровође су били професионални музичари Јосип Јиранек и од 1936. Јарослав Плечити. Хорски репертоар био је сличан као и код других пјевачких друштава, а углавном су се изводила дјела С. Биничког, С. Мокрањца, С. Христића, Ј. Маринковића, В. Новака, И. Зајца и других композитора. Специфичност овог пјевачког друштва била је у томе што су, поред устаљених хорских композиција у свим пригодним приликама извођене и севдалинке, било у обради или оригинално. Најпознатији интерпретатори били су браћа Хамдија, Мустафа и Ирфан Карабеговић, Мухамед Ђејван, Мухамед Гушић, Адем Ковачевић, Фаик Хацибеговић, Сулејман Плићанић и Мустафа Блентић. За разлику од 1933, када је *Слогин* хор добио негативне музичке критике, службене *Врбаске новине* на сав глас хвале годишњи концерт друштва одржан 1938. Чланак започиње на следећи начин: „Један пример како треба радити и доказ да се резултати морају постићи, пружа нам концерт Југословенског муслиманског певачког друштва *Слога*. Импазантна хорска заједница у којој је музикална свест прилично развијена и у којој је постигнуто извесно техничко савршенство, пружа доказе да се националној ствари данас не служи кроз романтичарски колорит него и савременим схватањима озбиљности и у појави и у интерпретацији програма.“ У истим новинама се наводи да је *Слога* по први пут наступила са мјешовитим хором, што је примљено с одушевљењем, дириговао је Марко Чанковић, чиновник Банске управе.

Поред основне задаће у потпомагању сиромашних ђака и студената у школовању те подизању националне свијести код муслиманског становништва, *Гајретов* мјесни одбор је за организирање друштвених добротворних забава ангажирао најбоље пјевачке хорова, оркестре и поједине музичаре. *Гајрет* у почетку свог дјеловања није имао властите музичке ансамбле, али су зато чланови његових конвиката (интерната) били организовани у разним секцијама, међу осталим и музичким.

Мјесни одбор *Гајрета* у Бањој Луци је 3. октобра 1929. извршио и свечано отварање новог *Гајретовог* женског конвикта.¹⁷ То је сигурно утјецало

¹⁶ Aleksandar-Aco Ravlić: „Godine ispunjene Nadom“, AARiS, Kastav, Rijeka, 1999. str. 244. Иначе Јарослав Плечити, изврстан музичар, композитор и хоровођа био је често у сукобу са тадашњим властима. Како каже Владо Милошевић, био је предодређен за диригента, док је писао ону музику која је одговарала послу који је вршио.

¹⁷ *Gajret*, Sarajevo, 1929, str. 353.

да се након двије године, 1931, при *Гајрету* формира женски пјевачки хор са око 30 младих Муслиманки. Хор је дјеловао под руководством Јосипа Јира-нека, но његова дјелатност није дуго трајала.

Тридесетих година прошлог стољећа у Бањој Луци дјелује хор у оквиру Муслиманског културно-просвјетног друштва *Братство*, са хоровађом Борисом Јаковљевим и нарочито успјешан хор при Радничком културно-спортском друштву *Пелагић*. У оквиру омасовљеног *Пелагића*, друштва које је ширило револуционарне идеје, поред мушког формиран је и посебан женски хор. Међутим, највећи успјех у раду имао је мјешовити хор овог друштва с диригентима Јарославом Плецитијем и Драганом Шајновићем. Одржани су бројни концерти чији је репертоар претежито био прилагођен широким ма-сама, радницима и пролетерима. Биле су то пјесме: *Раднички поздрав*, *Ми смо брод*, *Пјесма беспризорних* и друге.

У осталим мјестима Босанске крајине у хорској музици предњачи приједорско Српско пјевачко друштво *Вила*. Друштво је у међуратним годинама окупило и извјестан број чланова других конфесија. Тако погрима све више југословенски карактер, а то показује и учествовање *Виле* маја 1920. на *Зринско-франкопанским вечерима*.¹⁸ Што се тиче њеног репертоара, он постаје богатији, сложенији и озбиљнији. Од двадесетих година па надаље на репертоару се налазе све руковети Стевана Мокрањца, увјежбана је *Хрватска миса* Ф. С. Вилхара, композиције Јакова Готовца, Марка Тајчевића, Добронића, Крстића, Адамича, Оака, Д. Јенка, В. Новака, В. Ђадова, В. Милошевића, С. Биничког, П. И. Чајковског, И. Бајића и других. Посебно признање Друштву био је позив из 1923. да учествује на концерту у Народном позоришту у Београду поводом преноса посмртних остатака Стевана Мокрањца и формирања *Југословенског пјевачког савеза*. Под руководством диригента Пере Радетића изведена је XIII руковет овог композитора. *Вила* је тада доживјела изванредан успјех.

На VIII конгресу Југословенског савеза пјевачких друштава 1932. у Љубљани, учествовали су представници *Виле*, предсједник друштва проф. Бранко Врањешевећ, те прослављени хоровађа Перо Радетић. Тиме се потврдила отвореност друштва, као и његова хуманост, јер се нижу бројни концерти како у сусједним мјестима, Санском Мосту, Босанском Новом, Босанској Крупи, тако и у неким већим и даљим центрима по Босни и Херцеговини и Србији.¹⁹

Бихаћки хор *Гајретов* и српски *Југовићи*, кључко пјевачко друштво *Јакшић*, крупски *Милутиновић*, санско *Побратимство* и друга такођер покушавају подићи и одржати солидан ниво хорског музицирања. Међутим, због слабијег музичког кадра, прије свега недостатка стручних хоровађа, нису успјела достићи бањалучка пјевачка друштва нити репертоарски, нити музички. Она су, ипак, носиоци свих друштвених и културних догађања. Нај-

---

¹⁸ Из записника пјевачког друштва *Вила*.

¹⁹ Исто.

значајније народне светковине биле су српске светосавске забаве и бајрамски теферичи на којима је извођен богат хорски музички програм.

На крају можемо закључити да је хорско музицирање у Босанској крајини имало континуирани успон у квалитети музицирања, богатије и све захтевније програме те значајну улогу у подизању опћег културног и музичког живота. Овдје треба нарочито истаћи Бања Луку као привредно и културно средиште Босанске крајине, а која је по развијености музичког живота стајала уз бок већих босанскохерцеговачких центара, као и Бихаћ и Приједор, али у нешто мањем обиму. Хорско музицирање представљало је темељ музичког аматеризма и развило се до те мјере да је естетско-умјетнички ниво неких хорова и по репертоару и по интерпретацији превазилазио тзв. аматеризам. Што је још битније, многе хоровађе, у недостатку музичке литературе за наведене хорова, започињали су с властитим аранжерским и композиторским радом. На тај начин се, поред страних и гостујућих музичара, стварао и потицао домаћи образовани музички кадар, поступна и све редовитија концертна дјелатност, као и квалитетна критичка музичка публика.

SUMMARY

Finally, we can conclude that chorus performance in the area of Bosanska krajina had a continual rise in the quality of musical performance, richer and more demanding programmes, and also, it played important role in boosting music life and culture in general. Banja Luka has to be especially distinguished among others, as a cultural and economic center in Bosanska krajina. In the field of music life, Banja Luka comes alongside some other bigger centers in Bosnia and Herzegovina, as much as Bihać and Prijedor, although the last two in lesser extent. Chorus performance represented the foundation for music amaterism, sometimes developed so much that it sat out so called amaterism in repertoire and interpretation. Most frequently the quality of chorus performance depended on conductor's skill. Upon coming of foreign and especially military musicians of the Monarchy, this and other modes of musical performance enhanced. Furthermore, in the lack of specific musical literature for those choruses, many conductors began with their own work in the fields of arranging and composing. In this way, beside foreign and visiting musicians, a new domestic educated music cadre was created. Gradually, the number of concert activities increased and a qualitative critical and music audience arised.